

теперішнього. В концепції Колінгвуда зникає минуле як щось незалежне від теперішнього, себто зникає й можливість повернення суб'єкта, а з ним і можливість відтворення ним своєї ідентичності.

Буття, яке мислиться Колінгвудом як історія, є спільним продуктом теперішнього й минулого. Минуле, яке констатується як минуле істориком у теперішньому, призводить до виникнення історії як певного цілісного буття, для якого минуле й теперішнє є лише феноменами. Ідея історії в цьому сенсі – це та концептуюча, творча думка історика, котра як феномен історії-буття перебуває у певному зв'язку з феноменом минулого, концептуючи, тобто творячи це історичне буття. Дослідження минулого (історія) є постійним відтворенням (re-enactment) буття шляхом утілення теперішнього (у вигляді думки історика) в минулому. Але це не означає, що історія є абсолютною об'єктивацією в минулому думки історика, яку він мислить у теперішньому. Об'єктивована думка, своєю чергою, мислиться істориком як об'єкт його суб'єктивності, а не він сам як суб'єкт, що втілюється в об'єкті минулого. Думка історика мислиться таким чином вже як об'єкт другого порядку, тобто як філософія, за визначенням Колінгвуда (с. 54).

Таке визначення філософії призводить до безконечного зросту порядку об'єктування, з якого історик як суб'єкт філософського мислення не повертається, – тобто має місце безконечне роз'єднання історика та його думки, а це, по суті, означає, що думка історика перетворюється у певне самостійне буття, тим часом як історик стає лише феноменом цього буття. Історія в цьому разі – це думка, що безконечно трансцендується, тобто думка, яка запитує сама себе, саморефлектуюча думка, яка залежить певним чином від історика як феномена цього безконечно рефлектуючого буття. Історик, отже, сам постає лише як феномен історичного буття, відділений від своєї думки, і як феномен, він нічим не відрізняється від інших феноменів – не істориків. Це означає, що коли Історія як Буття залежить від історика як феномена Буття, вона так само залежить і від будь-якого іншого феномена. А з цього виходить, що історія як наука аніскільки не ближча до осягнення Історії як Буття чи до ідеї історії, аніж будь-яка інша діяльність. Ідея історії зводить, таким чином, історію до *чистої* діяльності (думка, висловлена Фомою Аквінським; щоправда, як *actus purus* він визначав Бога), а не до якоїсь особливої діяльності. І те, що Колінгвуд називає «науковою історією», є лише особливим чином виражена (об'єктивована) чиста (суб'єктивна) діяльність людини, спрямована нею на підтримання свого буття.

Ростислав Димерець

J. G. A. Pocock and L. G. Schworer (eds.). *The Varieties of British Political Thought, 1500 – 1800.* – Cambridge University Press, 1993. – 560 p.

Фундаментальною проблемою сучасних дослідників, що працюють у гуманітарній сфері, є проблема зв'язку у найглибшому

розумінні цього слова. Після того як Е. Гуссерль та Л. Шестов у філософії, З. Фрейд у психології, М. Вебер у соціології, О. Шпенглер в історії, Ф. Соссюр у лінгвістиці продемонстрували, що зв'язок між суб'єктом та об'єктом є лише функцією суб'єкта, гуманітарні дисципліни вступили в критичну фазу втрати предмета дослідження. Ситуація стала зовсім нестерпною, коли Ж. Дерріда, Р. Барт та інші постструктуралісти заявили, що гаданого зв'язку між суб'єктом (signifier) та об'єктом (signified) взагалі не існує, що це фікція. На їхню думку, не існує об'єктивної, зовнішньої референційної точки, відносно якої можна було б структурувати систему зв'язку «суб'єкт – об'єкт».

Серед тих, хто намагається протистояти постструктуралістському баченню світу, значної уваги заслуговує група британських істориків, відома як «Кембриджська школа» інтелектуальної історії. З цим поняттям звичайно асоціюються імена таких істориків політичної думки, як Джон Пококк, Квентін Скіннер, Джон Данн, Стефан Колліні, Ентоні Пагден, Річард Так, Джеймс Туллі та Доналд Вінч. Мабуть, не випадково, що інтелектуальна історія є передусім історією політичної думки. Бо саме у сфері політичної думки завжди буває особливо важко визначити різницю між суб'єктом та об'єктом (проблема ця часом набуває такої гостроти, що призводить до воєн та революцій).

Хронологічно новий напрямок започатковується у середині 50-х років XX ст., коли навколо члена Кембриджського історичного факультету Пітера Ласлетта зібралась група студентів та аспірантів, які цікавились його концепцією, згідно з якою політичні тексти можуть бути зрозумілі лише завдяки історичному аналізу їхніх контекстів.

У цій тезі Ласлетта поєдналися концепція філософії історії Р. Дж. Колінгвуда та концепція мови Л. Вітгенштайна. Вже у Колінгвуда зв'язка «запитання – відповідь» набуває деякої незалежності від історика, який запитує історичні джерела, та від відповідей, які він отримує від історичних свідочств. Що стосується Вітгенштайна, то він у своїх лекціях та працях кембриджського періоду приходив до поняття мови як сутнісної гри, яка є не просто технічним зв'язком між суб'єктом та об'єктом, але виступає як формуюче буття. Ці концепції, творчо осмислені, плідно застосовуються представниками «Кембриджської школи» і, передусім, Пококком та Скіннером, у їхніх численних працях*, які стали настільними посібниками для кожного англомовного студента, котрий вивчає історію політичної думки.

Характерною рисою Пококка є його бачення історії політичної думки як руху взаємних контекстів. Шукаючи відповідь на запитання, яким він задався ще будучи студентом: «Що об'єднує між собою таких канонічних авторів, як Платон, Арістотель, Цицерон, Августин, Фома Аквінський, Макіавеллі, Гоббс, Локк, Г'юм, Руссо, Берк, Гегель,

* Серед найважливіших можна назвати: J. G. A. Pocock, *The Machiavellian Moment* (Princeton University Press, 1975); Q. Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought*, 2 vols. (Cambridge University Press, 1978); J. G. A. Pocock, *Virtue, Commerce, and History: Essays on Political Thought and History, Chiefly in the Eighteenth Century* (New York, 1985).

Маркс?», Пококк приходить до переконання, що думка індивідуума є як «соціальною подією, комунікативним та респондуючим актом ... так і історичною подією, деяким моментом в процесі трансформації соціальної системи»^{*}. Тобто думка є водночас і буття як соціальне спілкування, і деякий фіксований момент цього буття, який встановлюється у певній, притаманній саме цьому «моменту» мові. Пококк називає такі мови «моментів» «парадигмами», «словниками», «риториками» і, нарешті, «дискурсами». Кожен такий дискурс є мовою певного історичного моменту і водночас моментом мовного (себто соціального) буття. Таким чином, дискурс як мова історичного моменту є контекстом, у якому розкривається мова як буття, водночас мова як буття існує, перебуваючи щоразу в контексті певного історичного моменту. Тобто думка перебуває нібито в русі взаємних контекстів, що постійно фіксується: буття, як мова, є контекстом, в якому існує думка кожного окремого мислителя, і водночас, у вигляді окремих дискурсів, розкривається в контексті окремих теорій. Стосовно ж усталеного канону політичних мислителів це означає, що їхні думки і виявляються врешті певними моментами розкриття у часі буття політичної думки, в якому вони перебувають.

На відміну від Пококка, Скіннер розглядає мову не як буття думки, а як «інструмент» соціального буття. Наслідуючи в цьому Вітгенштайна, Скіннер розглядає концепцію як засіб, завдяки якому речі поєднуються в єдину групу. Концепції, на думку Скіннера, не є феноменами буття, а лише засобами, завдяки яким феномени організуються в буття. Іншими словами, концепції – це правила, завдяки яким розрізнені речі стають елементами загальної гри. Концепція, таким чином, не є чимось справжнім, але таким, завдяки чому все стає справжнім. Оскільки, відтак, концепцій не існує як феноменів буття, то не може бути й історії концепцій або історії ідей, але може бути концептуальна історія, в якій такі «інструменти», як, наприклад, концепція «держави», допомагають історика формувати незв'язані інакше між собою соціальні феномени в соціальне буття. Тобто Скіннер вважає (і в цьому він наслідує Колінгвуда), що історія – це витвір концептуючої думки історика (причому істориком фактично виявляється кожен, хто здатен концептувати ідеї), який творить зв'язок посеред певного набору історичних феноменів, які таким чином стають історичними концептами або історичними ідеями. Інакше кажучи, на думку Скіннера, концептуальна історія є концептуальною не тому, що вона досліджує зв'язок між історичними концептами, а, навпаки, тому, що історичні феномени стають історичними концептами, коли на них поширює свою концептуючу владу думка історика, яка створює таким чином між цими феноменами концептуальний зв'язок.

Таким чином, і Пококк, і Скіннер бачать історію як певний упорядковувачий механізм, як певний набір правил, згідно з яким кожна окрема історична ситуація займає своє місце у загальній грі

* J. G. A. Pocock, *Politics, Language and Time*, (Cambridge University Press, 1982), p. 14-15.

історії-буття. Але якщо Пококк зображає історію як співвідношення між мовою та окремим моментом її розвитку, то Скіннер бачить у такому співвідношенні не історію власне, а лише інструмент, завдяки якому історія існує. Як в одному, так і в іншому випадку все ж таки залишається неясним, що ж задає механізм, завдяки якому те чи інше співвідношення взагалі стає можливим?

Треба зазначити, що Пококк та Скіннер не дуже часто працюють у спільних проектах. На заваді, мабуть, стає вищезгадана принципова відмінність у їхніх підходах. Зазначимо, що колективна праця, присвячена історії британської політичної думки, вийшла, наприклад, без участі Скіннера, хоча він і є одним із найкращих у світі спеціалістів з ранньої модерної історії.

Книжка «Типи Британської політичної думки» складається з трьох частин. До першої частини, яка називається «Церква, двір та рада», увійшли цікаві дослідження «Доба Генріха VIII» (Джон Гай), «Єлізаветинська політична думка» (Доналд Р. Келлі) та «Королівська влада, рада та закон у Британії перших Стюартів» (Лінда Леві Пекк). Друга частина («Розпуск, реставрація та революція») містить історіографічне есе Вільяма М. Ламонта «Пуританська революція», статтю Пококка «Міжцарювання та реставрація» й дослідження Говарда Неннера «Доба пізніх Стюартів». Тема третьої частини – «Комерція, імперія та історія» – розкривається у дослідженнях Ніколаса Філіпсона «Політика та чемність у правління Анни та перших представників Ганноверської династії» та роботах Пококка «Політична думка в англomовному атлантичному світі (1760 – 1790). I. Імперська криза» й «Політична думка в англomовному атлантичному світі (1760 – 1790). II. Імперія, революція й кінець раннього модерного часу». Закінчується книжка епілогом «Чому історія мусить щось значити? Політична теорія та історія дискурсу», написаним у дусі Пококка Гордоном Дж. Шохетом. Загалом можна сказати, що цією книжкою заявила про себе на повний голос вже «школа Пококка» в інтелектуальній історії.

Ростислав Димерець

M. Hrushevsky. History of Ukraine-Rus'. – Vol. 1: From Prehistory to the Eleventh Century / Translated by Marta Skorupsky; Edited by: Andrzej Poppe, Consulting Editor and Frank E. Sysyn, Editor-in-Chief with the assistance of Uliana M. Pasicznyk. – Edmonton-Toronto, 1997. – 602 p.

Не буде перебільшенням назвати опубліковану між 1898 і 1937 роками монументальну (в десятих томах) «Історію України-Руси» Михайла Грушевського неперевершеним досі твором української історіографії новітньої доби історії України. Вона стала справжнім маніфестом в оборону права на існування окремої української історії, адже історик рішуче виступив проти усталеної працями М. Карамзіна, М. Погодіна і С. Соловйова так званої «звичайної схеми» російської історії, за якою історія великоросійської держави розглядалася у